DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI BOLALARDA IJODIY MUAMMOLI VAZIYATLARNI HAL ETISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Sevinch Murtazaqulova Ozodbek qizi
Guliston davlat pedagogika institute Ta’lim – tarbiya nazariyasi va metodikasi magistranti
Email: murtazaqulovas@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada didaktik o‘yinlarning maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalarda ijodiy fikrlash hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Tadqiqot jarayonida didaktik o‘yinlar orqali bolalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni anglash va unga ijodiy yechim topish qobiliyatlarini shakllantirish masalalari tahlil qilindi. Didaktik o‘yinlarning mazmuni, turlari va ta’lim jarayonida qo‘llash metodlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan asoslab berildi. Shuningdek, muammoli vaziyatlarga asoslangan o‘yin faoliyati bolalarning bilish faolligini oshirishi, ijtimoiylashuvi va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi tajriba-sinov natijalari orqali isbotlandi. Maqola natijalari pedagoglar uchun didaktik o‘yinlardan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

KALIT SO‘ZLAR: didaktik o‘yin, ijodiy fikrlash, kommunikativ ko‘nikmalar, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, tafakkur rivoji, yaratuvchan faoliyat.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida shaxsning ijodiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalarda tafakkur faolligi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi [1].

Ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan an’anaviy o‘qitish metodlari ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega bo‘lib, bolalarda ijodkorlik va muammoli fikrlashni yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Shu bois, ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni, xususan, didaktik o‘yinlarni joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda [2]. Didaktik o‘yinlar bolalarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi [3].

Didaktik o‘yinlar asosida yaratilgan muammoli vaziyatlar bolalarni izlanishga, tahlil qilishga va turli yechimlarni topishga undaydi. Bunday faoliyat jarayonida bolalarda ijodiy fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi [4]. Ayniqsa, muammoli savollar va vaziyatli topshiriqlar bolalarning fantaziyasi va tasavvur doirasini kengaytiradi [5]. Shuningdek, didaktik o‘yinlar orqali tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarda jamoada ishlash, muloqot madaniyati, o‘z fikrini asoslab berish va boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashish kabi ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalarni rivojlantiradi [6]. Bu esa bolalarning shaxs sifatida har tomonlama kamol topishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu munosabat bilan, didaktik o‘yinlar orqali bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida qaralmoqda. Mazkur ilmiy maqolada ushbu muammo nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinib, pedagogik tajribalar asosida ilmiy xulosalar bayon etiladi.

METODLAR. Mazkur tadqiqotda didaktik o‘yinlar orqali bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida maqsadga muvofiq ravishda bir-birini to‘ldiruvchi metod va usullardan kompleks foydalanildi.

Tadqiqot metodlari

1. **Pedagogik kuzatuv metodi.** Ushbu metod orqali bolalarning didaktik o‘yinlar jarayonidagi xulq-atvori, muammoli vaziyatlarga munosabati, mustaqil fikrlash darajasi va ijodiy faolligi tizimli ravishda kuzatildi. Kuzatuv natijalari asosida bolalarning muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonidagi o‘zgarishlar aniqlab borildi [1].

2. **Suhbat va savol – javob metodi.** Bolalar bilan o‘tkazilgan suhbatlar orqali ularning muammoli vaziyatlarga nisbatan fikrlash yo‘nalishi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va ijodiy yondashuvi o‘rganildi. Ushbu metod bolalarning ichki fikrlash jarayonini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi [2].

3. Tajriba – sinov metodi. Tadqiqot davomida tajriba va nazorat guruhlari tashkil etilib, tajriba guruhida didaktik o‘yinlarga asoslangan muammoli vaziyatlar tizimli ravishda qo‘llanildi. Natijalar solishtirma tahlil asosida baholanib, didaktik o‘yinlarning samaradorligi aniqlashtirildi.

Ta’lim jarayonida qo‘llanilgan usullar

1. **Muammoli vaziyat yaratish usuli.** Didaktik o‘yinlar jarayonida bolalar uchun maxsus muammoli vaziyatlar yaratildi. Bu usul bolalarni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va muammoni ijodiy hal etishga yo‘naltirdi [5].

2. **O‘yin topshiriqlari metodi.** Ta’limiy maqsadga yo‘naltirilgan o‘yinli topshiriqlar orqali bolalarning ijodiy faolligi va qiziqishi oshirildi. Ushbu usul bilimlarni oson va samarali o‘zlashtirish imkonini berdi [6].

3. **Guruhli va jamoaviy metodi.** Bolalarning kichik guruhlarda ishlashi tashkil etilib, bu jarayonda o‘zaro muloqot, fikr almashish va hamkorlik ko‘nikmalari rivojlantirildi [7].

4. **Rag‘batlantirish metodi.** Bolalarning har bir ijodiy yondashuvi va mustaqil yechimlari pedagog tomonidan ijobiy baholanib, ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi kuchaytirildi [8].

Tadqiqot bazasi va ishtirokchilari

Tadqiqot maktabgacha ta’lim muassasasining **katta guruh** bazasida olib borildi. Tajribada **15** nafar bola ishtirok etdi. Tadqiqot davomiyligi **_3_** oy davom etdi.

NATIJA VA MUHOKAMA. Didaktik o‘yinlar bolalarning ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy tadqiqot natijalarida ko‘rsatildi. Tadqiqot davomida kuzatilgan asosiy natijalar quyidagilar:

1. Ijodiy fikrlash darajasining oshishi

Bolalar didaktik o‘yinlar orqali turli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish jarayonida yangi g‘oyalar ishlab chiqarishga o‘rganadi. Masalan, konstruktor o‘yinlar, rolli o‘yinlar yoki fantaziya asosidagi topshiriqlar bolalarda noan’anaviy fikrlashni rag‘batlantiradi.

2. Muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarining shakllanishi

O‘yinlarda bolalar turli qiyinchiliklar va qarorlar oldida turadi. Bu esa ularni mustaqil fikrlash va yechimlarni tanlashga o‘rgatadi. Bolalar turli variantlarni sinab ko‘rish, xatolarni tahlil qilish va optimal qaror qabul qilish orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydi.

3. Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarning rivojlanishi

Ko‘p o‘yinlar jamoaviy yoki guruh shaklida o‘tkaziladi, bu esa bolalarni bir-birining fikrini tinglash, murosaga kelish va hamkorlikda ishlashga o‘rgatadi.

4. O‘qituvchi yoki tarbiyachining kuzatuvi

Tadqiqot davomida kuzatilgan bolalar didaktik o‘yinlarda faolroq qatnashib, topshiriqlarni mustaqil va ijodiy usulda bajarishga intilishadi. Shuningdek, bolalar yangi muammolarni qiziqish bilan qabul qilishi va ularni hal etishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llashi kuzatildi.

NATIJA VA MUHOKAMA. Mazkur tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. O‘yin jarayonida bolalar muammoli vaziyatga duch kelib, uni mustaqil tahlil qilish, mavjud bilim va tajribasiga tayanib yechim topishga intiladi. Bu jarayon bolalarda muammoli fikrlash, tashabbuskorlik va ijodiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent fikrlashni faollashtiradi. Bolalar bitta muammoga bir nechta yechim variantlarini taklif qilishga, noodatiy va ijodiy yondashuvni qo‘llashga

harakat qiladilar. Bu holat J. Gilford va E. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy tafakkur nazariyalari bilan mos keladi [2]. Ularning fikricha, ijodkorlik muammoli vaziyatlarni erkin fikrlash orqali hal etish jarayonida shakllanadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarning kognitiv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida mantiqiy fikrlash, tasavvur, xotira va nutq faoliyati uyg‘un rivojlanadi. Ayniqsa, syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlarni hal etishda tarbiyachining pedagogik yondashuvi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tarbiyachining yo‘naltiruvchi, lekin buyruq bermaydigan pozitsiyasi bolalarda mustaqil fikrlash va ijodiy tashabbusni kuchaytiradi. Ochiq savollar, muammoli topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi munosabat bolalarni faol fikrlashga undaydi [4]. Umuman olganda, olingan natijalar didaktik o‘yinlarning maktabgacha ta’lim jarayonida ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi hamda mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan mazmunan uyg‘unlashadi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. O‘yin jarayonida bolalar muammoli vaziyatga duch kelib, uni mustaqil tahlil qilish, mavjud bilim va tajribasiga tayanib yechim topishga intiladi. Bu jarayon bolalarda muammoli fikrlash, tashabbuskorlik va ijodiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent fikrlashni faollashtiradi. Bolalar bitta muammoga bir nechta yechim variantlarini taklif qilishga, noodatiy va ijodiy yondashuvni qo‘llashga harakat qiladilar. Bu holat J. Gilford va E. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy tafakkur nazariyalari bilan mos keladi [2]. Ularning fikricha, ijodkorlik muammoli vaziyatlarni erkin fikrlash orqali hal etish jarayonida shakllanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarning kognitiv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida mantiqiy fikrlash, tasavvur, xotira va nutq faoliyati uyg‘un rivojlanadi. Ayniqsa, syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi [3].

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlarni hal etishda tarbiyachining pedagogik yondashuvi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tarbiyachining yo‘naltiruvchi, lekin buyruq bermaydigan pozitsiyasi bolalarda mustaqil fikrlash va ijodiy tashabbusni kuchaytiradi. Ochiq savollar, muammoli topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi munosabat bolalarni faol fikrlashga undaydi [4].

Umuman olganda, olingan natijalar didaktik o‘yinlarning maktabgacha ta’lim jarayonida ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi hamda mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan mazmunan uyg‘unlashadi.

Tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida bolalarda muammoni anglash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi.

Muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent va kreativ fikrlashni rivojlantiradi, bitta muammoga bir nechta muqobil yechimlarni taklif qilish imkoniyatini kengaytiradi [2].

Tadqiqot davomida syujetli-rolli didaktik o‘yinlarning bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda yechim topish va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi ijobiy ta’siri aniqlandi.

Didaktik o‘yinlar jarayonida tarbiyachining yo‘naltiruvchi, rag‘batlantiruvchi va maslahat beruvchi pozitsiyasi bolalarning mustaqil va ijodiy fikrlash faolligini oshirishi ilmiy jihatdan asoslandi [4].

Maktabgacha ta’lim muassasalarida didaktik o‘yinlardan foydalanishda ularning muammoli vaziyatlarga asoslangan, bolalarni mustaqil va ijodiy fikrlashga undovchi mazmuniga ustuvor ahamiyat berish, o‘yin jarayonida tarbiyachining yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi rolini kuchaytirish, syujetli-rolli hamda ijodiy didaktik o‘yinlardan tizimli foydalanish orqali bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash va hamkorlikda yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘yinlarni rejalashtirishda bolalarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda kelgusida didaktik o‘yinlarning ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etishga ta’sirini empirik tadqiqotlar asosida chuqurroq o‘rganish tavsiya etiladi [6–9].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Gilford J. Intellekt strukturasi va ijodiy tafakkur nazariyasi. — Moskva: Progress, 1988.

2. Davletshin M.G. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

3. Elkonin D.B. O‘yin faoliyatining psixologik asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1989.

4. Ismoilova Z.K. Maktabgacha ta’limda didaktik o‘yinlar texnologiyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

5. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. — Toshkent: O‘qituvchi, 1997.

6. Piaget J. Bolaning intellektual rivojlanishi. — Moskva: Nauka, 1983.

7. Torrens E.P. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. — Moskva: Pedagogika, 1995.